

Döbrentei Gábor

Erdélyi Magyar Tudós Társasága

(1817—1821)

Erdély akadémiai törekvéseinek fejlődéstörténete meglehetősen szegényes multra tekinthet vissza. Bod Péter református lelkész volt az első, aki 1756-ban egy tudóstársaságot akart szervezni és ehhez gróf Ráday Gedeon támogatását kérte. Ez a terv azonban Ráday merev elzárkózása következtében megghiúsult.¹ Külföldi példákön felbuzdulva 1781-ben gr. Batthyányi Ignác erdélyi katolikus püspök saját költségén szeretett volna egy akadémiát létesíteni, de Mártonfy József főigazgató erről lebeszélte. A nemeslelkű főpap, aki kora egyik legértékesebb férfja és kiváló tudósa volt, részletes akadémiai tervezetet is dolgozott ki, de a gr. Teleky Sámuelhez intézett levele, amely ezt a szándékát tartalmazta, sajnos, elveszett. Ez a két jámbor szándék a közvélemény kialakulására semmi befolyással nem volt, mert csupán magánlevelekben jutottak kifejezésre. Annál csodálatosabb, hogy midőn néhány évvel később, 1790-ben, ez eszme hervadhatatlan érdemű bajnoka, Aranka György, megindította az egész országra kiterjedő kultúrharcat egy nyelvművelő tudós társaság érdekében, Erdély népességének vezetői és képviselői szinte osztatlan örömmel csatlakoztak az indítványhoz. Az erdélyi országgyűlés teljes egészében elfogadta Arankának latin nyelvre fordított szervezési szabályzatát és megalakította az 1791. évi XLV. t. c.-t, amely elrendelte a tudományos akadémia mielőbbi megszervezését. Azonban királyi rendeletre kénytelenek voltak a tervezett törekvések megfontolását a rendszeres bizottságra bízni, ahol az ügy szépen elaludt. Természetesen Arankát ez a kedvezőtlen állásfoglalás elkedvetlenítette, de tervéről azért véglegesen nem mondott le. 1791. augusztus 2-án kiadott egy újabb röpiratot „A magyar nyelvművelő társaságról. Újabb elmélkedés“ címen, amelyben nagyjából megismételte akadémiai tervezetét. Igyekezett még erőteljesebb és a tömegekre hatásosabb érveket felsorakoztatni álláspontjának támogatására. Az udvar döntése sokáig késlekedett. Végül Aranka megunt a várakozást és néhány hatalmas pártfogójától, különösen gr. Bánffy Györgynek, Erdély kormányzójának, állandóan tapasztalt jóindulatától felbátorítva, 1793. december 3-án megalapította Marosvásárhely székhellyel a „Magyar Nyelvművelő Útkészítő vagy Próbá Társaság“-ot. Elnöknek megválasztották a kormányzót, aki helyettesévé gr. Teleky Mihályt nevezte ki; a titoknoki teendőket Arankára bízta.

¹ Toldy Ferenc: *Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt.* Összegyűjtött munkái. VII. k. 358—362. l.

Ettől kezdve elég gyakran üléseztek. A fennmaradt jegyzőkönyvek mindennél világosabban bizonyítják, hogy a kezdeményező férfiak nemesen fogták fel feladatukat s üléseiken valóban komoly és tudományos érdekeket szolgáló munka folyt. 1793-tól 1801-ig összesen 51 ülést tartottak és akkor már 201 tagjuk volt. Tudományos művek kiadását is elhatározták. Aranka szerkesztésében jelent meg 1796-ban *A Magyar Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabja* Szebenben. Szándékukban volt még egy második kötetet is megjelentetni. Ennek anyaga kéziratban már készen is volt, de kiadására sor nem került, mivel a társaság kebelén belül egyre nagyobb erővel dúló ellentétek s a királyi döntés halogatása végkép elvették Aranka György kedvét, aki 1803-ban lemondott titoknoki tisztségéről. A társaság éltető lelke eltávozott s ezzel az egyesület nemsokára megszűnt.³

Aranka törekvésének megsemmisülése után 16 esztendőn keresztül ismét teljes csönd állott be az erdélyi akadémiai mozgalmak terén. A közfigyelem egészen elterelődött ettől a rendkívül fontos kérdéstről és csak néhány lelkes hazafi emlegette néha-néha rezignáltan ezt az eszmét. Végre 1817-ben egy derék fiatal tudós, Döbrentei Gábornak, tevékenységére újra megindultak a tárgyalások az Erdélyi Magyar Tudós Társaság szervezése érdekében. Döbrentei nem erdélyi származású. Veszprém vármegye egy kis falujában, Nagyszöllősen, látott napvilágot, ahol atyja evangélikus lelkész volt. Érdekes, hogy Erdély művelődéstörténetében milyen fontos szerepet vittek a testvérhaza gyermekei és akárhányszor igen nagyjelentőségű mozgalmak megindítói és vezetői voltak. Döbrentei személyében ismét egy ilyen értékes férfiú került az erdélyi tudományos élet terére. Alig végezte el egyetemi tanulmányait Wittenbergában, már is a 22 éves fiatalember 1807. december 11-én arra kéri Kazinczyt, hogy szerezzen neki nevelői állást Erdélyben vagy az Alföldön. Így került a gr. Gyulay családhoz Oláh-Andrásfalvára.⁴ Itten csakhamar bepillantást nyert az erdélyi viszonyokba és megismerkedett a vezető szerepet vívő emberekkel. A főrangú társaság nagy szeretettel fogadta a rokonszenves fiatalembert, aki később az „Erdélyi Múzeum“ (1814—18.) e. tudományos folyóirat megindításával s öt esztendőn át fenntartásával nevét széles körökben ismertté tette s nagy tiszteletet vívott ki magának. Irodalmi tekintélyét mutatja gr. Bánffy Györgynek 1817. április 10-én Döbrenteihez küldött levele is, amelyben arra kéri, hogy adjon véleményt az oda mellékelte Curtius fordításról. Véleményétől teszi függővé, hogy kiadja-e vagy sem? Azért fordul hozzá, mert Döbrentei „...mind a Litteratúrában, mind pedig a Magyar nyelv pallérozásában már több Jeleit

² Gr. Kuun Géza: *Erdélyi tudományos igyekezetek*. Erdélyi Múzeum, 1900. évf.

³ Jakab Elek: *Aranka György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság*, Figyelő, 1884. évf. — Perényi József: *Aranka Gy. E. M. Ny. T.-a*. It. 1916. évf. — U. a.: *Aranka Gy. E. M. Ny. T.-ának fennmaradt nyelvtudományi kéziratai*. M. Nyelv. 1917. évf. — U. a.: *Aranka György Magyar Nyelvművelő Társasága*, Ir. Közl. 1918. évf. — Rubinyi Mózes: *Az Erd. M. Ny. T. története*. M. Nyelv. 1911. évf.

⁴ Bodor Aladár: *Döbrentei Gábor erdélyi szereplése*. Budapest, 1907.

mutatta Jártosságának⁵. Midőn a körülmények kedvezőtlen alakulása miatt kénytelen volt az „Erdélyi Múzeum“ további folytatásáról lemondani, már akkor felmerült benne az a gondolat, hogy kár lenne veszendőbe hagyni azokat az erőket, amelyeket a folyóiratnak sikerült összegyűjtenie. Egy szerencsés véletlen folytán a lélek mélyén szunyadozó erőnek módjában lett határozottabb alakban megjelenni a nagy nyilvánosság előtt. Ugyanis Döbrentei 1817. augusztus 25-én tanítványával, gr. Gyulay Lajossal, megjelent Katona Zsigmond kir. kormányzó tanácsos házában, hogy az ott tartózkodó Székely Mihály ítélmester előtt, akinek marosvásárhelyi kancelláriájára akartak menni, a szokásos esküt letegyék. Az eskütételnél jelen volt Cserey Miklós táblai assessor, kir. tanácsos is, aki az akadémiai eszmének tántoríthatatlan híve volt és Aranka vállalkozásának összeomlása után sem szűnt meg arról a problémáról gondolkozni, amelynek megvalósítása a külföldi államokban már két-háromszáz évvel ezelőtt ment végbe. Mikor Cserey meghallotta, hogy Döbrenteiék Marosvásárhelyre mennek, rögtön felvetette azt az eszmét, hogy dolgozhatnának az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság újjászervezésén. Döbrentei örömmel ajánlotta fel magát, „előbb is gyakorta elgondolván azt, írja visszaemlékezéseiben, hogy politikai körülállásaink miatt, mi magyarok nem haladhatunk akármely tüzes igyekezetek mellett is olly sikeresen, mintha nyelvünk egy Tudományos Társaság mindenféle gondolkodásuakra béhatható tekintet nem szerez“. A fölvetett gondolatot rögtön élénk eszmecsere követte. Cserey lelkesedésében odáig ment, hogy azonnal kijelölte a társaság fővédőjét is Ferdinánd főherceg személyében. Azonban Döbrentei már realisabban gondolkozott és igen helyesen azt felelte Cserey fejtegetéseire, hogy először a gálya legyen kész, azután nevezzék ki az admirálist. A vitába beleszólt Székely Mihály is, aki azt ajánlotta, hogy próbáljanak legalább 30 olyan gazdag és nemes gondolkozású hazafit keresni, akik 1000—1000 forint-ról kötelező leveleket adnának és az így egybegyülvő 30.000 forint kamata elegendő lenne a titoknok javadalmazására és a tudományos művek nyomtatási költségeinek fedezésére. Egyúttal megígérte, hogy jó barátait ez irányban fogja befolyásolni. Cserey és Döbrentei keveselték ezt az összeget, s azon reményüknek adtak kifejezést, hogy a gazdagok nem fogják hidegen fogadni kérésüket és talán nagyobb alapot sikerül összegyűjteniök. Azonban mihelyt latolgatni kezdtek, hogy hányan is vannak azok, akikre számítani lehet, kénytelenek voltak belátni, hogy a 30-at is alig lehet összehozni. De ez nem csökkentette Döbrentei egyre fokozódó rajongását és felhevült szívvel vett búcsút, „hinni kezdvén, hogy Marosvásárhelyt a szikra a férfiak kebeléből adja ki magát legszebb tűzésben“.⁶

Ilyen előzmények után kezdette meg Döbrentei a szervező munkát. Leveleivel felkereste előkelő ismerőseit és igyekezett őket elgondolásá-

⁵ Magyar Tudományos Akadémia kéziratára. M. irod. Lev. 4-r. 55. sz. 14. levél.

⁶ U. o. Döbrentei Gábor: *Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság felélesztése körül volt iratok*. M. Nyelvt. 4-r. 23. szám.

nak megnyerni. Rövid idő alatt sikereket ért el, a terv ismét kezdett országsszerte népszerűvé lenni. Különösen sokat jelentett gr. Bánffy Györgynek, Erdély kormányzójának, 1818. március 31-én Kolozsvárról keltezett levelében kilátásba helyezett támogatása. „Amennyiben haszonnal kivihetőnek látandom, írja Bánffy, előmozdítását töllem minden kitelhetőképen kieszközölni kívánom”.⁷ Akadtak olyan férfiak is, akik tanácsokkal támogatták Döbrenteit. Ezek közül megemlítsük méltók Cserey Farkasnak a megjegyzései; ő még Aranka idejében lelkes híve volt az akadémiai törekvéseknek s az Erdélyi Magyar Nyelv-művelő Társaság megszűnte után néhány évvel később, 1806 március havában Arankától támogatva ő szeretett volna egy tudós társaságot felállítani. Ekkor örömmel jelentette Kazinczynak, hogy március 5-ére hívott össze egy nagyobb gyűlést ez ügyben.⁸ Azonban már március 30-án szomorúan közölte ugyancsak Kazinczyval, hogy megsemmisült minden igyekezete. „Olly csodálatos akadékok adták elő magokat, írja Cserey, melyeket — noha a setéttség homálynak veszedelmes fortélyait ismerem — nem képzeltem volna mégis előre; olly ocsmány akadékok voltak ezek, hogy leirni szégyellem.”⁹ Cserey tehát örömmel üdvözölte Döbrentei kezdeményező lépéseit, de egyúttal határozottan figyelmeztette, hogy ne kezdje el a társaság működését megfelelő anyagi fundamentum nélkül. Nem tartja helyesnek az Aranka-féle társaság felelevenítését, hanem újat kell felállítani; ez pedig olyan legyen, hogy megfelelő osztályokra felosztva a tudományok és művészetek minden ágai helyet foglaljanak benne.¹⁰ Midőn az ügy ilyen szépen előrehaladt, akkor Döbrentei hozzáfogott akadémiai tervezetének részletes kidolgozásához.

Elgondolása szerint a társaságnak általában kettős a feladata: a magyar nyelv művelése és a tudományos ismeretek terjesztése. E cél elérésére a következő módokat tűzi ki: 1. eredeti munkák alkotása; 2. klasszikus művek lefordítása; 3. folyóirat szerkesztése és kiadása; 4. pályadíjak kitűzése. Az akadémián belül öt osztály szervezését tartja fontosnak: nyelvtudományi (I.), történeti (II.), filozófiai és pedagógia (III.), matematikai (IV.) és végül természettudományi (V.). Az egyesület élére az előlülőt állítja, aki mellett az összes ügyeket a titkok végezné. Háromféle tagságot különböztet meg: rendszerint való-, rendes- és levelező tagokat. Az egyes osztályokon belül a rendbeszedő és az előterjesztő tisztségeket állítaná fel. Az összes pénzügyeket a perceptor intézi. Igen fontos szerepet tölt még be a tagokból alapított középbiztosság is.¹¹

Nem egészen egy évi előkészület után sikerült az Erdélyi Magyar Tudós Társaság szervezésének előkészítését annyira vinni, hogy már 1818. június 17-én Marosvásárhelyt Cserey Miklós házában e mozga-

⁷ U. o. M. irod. Lev. 4-r. 55. sz. 15. levél.

⁸ Bodor i. m. 67. l.

⁹ Rubinyi Mózes: i. m. 205. l.

¹⁰ Krasznáról 1818. február 24-én kelt levele. M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. Lev. 4-r. 55. szám 68. levél.

¹¹ Az akadémiai tervezetet teljes egészében egyidejűleg közlöm az adatárban.

lom főbb emberei gyűlésre jöhettek össze a további részletes teendők megbeszélésére. Ekkor a házigazdán kívül a következők jelentek meg: Török Pál, Sala Sámuel, Fülep József, Szentgyörgyi Imre, Mogyorossy Márton és Döbrentei, akit az egykori feljegyzések már az egyesület actuariusának neveznek. Először a megszűnt Aranka-féle társasággal foglalkoztak, mivel már megelőzőleg elhatározták, hogy az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság fennmaradt vagyonát, gyűjteményeit, könyvtárát stb. átveszik. Döbrentei javaslatára Fülep Józsefet és Mogyorossy Mártont kérték fel arra, hogy az említett egyesület ingó vagyonáról, nevezetesen a könyvekről, kéziratokról, érmeokről, ásványokról és egyéb ritkaságokról pontos leltárjegyzékeket készítsenek, ezeket azután hasonlítsák össze a régi jegyzőkönyvek adataival, hogy a tényleges helyzetnek megfelelő tiszta képet láthassák. Majd az akadémiai szervezet néhány pontjáról való vitatkozás után megbízták Székely Mihályt az adakozók által aláírandó kötelező-levél megfogalmazásával s kinyomtatásával. Végül pedig határozatilag kimondták, hogy mihelyt kötelező-leveleket kapnak olyan összegről, amennyi a titoknok fizetésére s a társaság kisebb kiadásaira elégséges, a titoknok rögtön elfoglalja hivatalát és megkezdí működését. Június 21-én is ülést tartottak. Ezen ideiglenes titoknoknak megválasztották Döbrenteit s ugyancsak őt bízták meg a jegyzőkönyvek utólagos elkészítésével is. Július 1-én is üléseztek Teleki Mihály gróf elnöklete alatt. Ennek legfontosabb tárgya a Döbrentei által készített akadémiai tervzet, vagy ahogyan ők szokták nevezni, a planum megvitatása volt. Általában egyhangú lelkesedéssel fogadták el a javaslatot, csupán néhány kisebb, jelentéktelen, inkább formai módosítást eszközöltek. Megegyeztek abban, hogy egyelőre nem határozzák meg számszerűen a titoknok fizetését, hanem mindenestre olyan összeget fognak rendelni, amelyből becsületesen megélhet egyéb hivataltól nem függve. A perceptor fizetése a begyülemdő összeg nagyságához fog igazodni. A fundus egybegyűjtésére Székely Mihályt kérték fel. Legvégül kijelentették, hogyha a társaság előlülőjeként tisztelt gr. Bánffy György kormányzó a tervzetet változtatásokkal együtt jóváhagyja, akkor azt azonnal kinyomatják s a nyomtatott példányokat a legszélesebb körökben terjeszteni fogják az eszme népszerűsítésére.¹² Az üléseken elért eredményekről Döbrentei tájékoztatni akarta Bánffyt, ezért Kolozsvárra utazott. Július 14-én egy teljes órán át számolt be a gubernátornak, aki rendkívül szívesen fogadta és ismét kijelentette, hogy mindent elkövet a társaság létrehozása érdekében, mert annak nagy szükségét ő is hatványozottan érzi.¹³ Mivel Bánffytól a megerősítés egyre késett, végül is Döbrentei elvesztette türelmét s 1818. november közepén sürgető levelet írt a kormányzónak, aki válaszában kénytelen volt megállapítani, hogy ő a planumot Székely Mihály ítélmestertől még nem kapta meg, de mihelyt bármi úton kézhezveszi, rögtön elolvassa, s döntéséről értesíteni fogja.¹⁴

¹² Döbrentei kézírata. M. Tud. Ak. kéziratára. M. Nyelvt. 4-r. 23. sz.

¹³ *Kazinczy Ferenc Levélezése*. XVI. k. 116. l.

¹⁴ M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. Lev. 4-r. 55. sz. 16. levél.

A következő év tavaszáig semmi különösebb adatunk nincsen a társaság történetére vonatkozólag, legfeljebb annyi, hogy egyes kezdeményezők már most elvesztették kedvüket, hitüket, és meggyőződéssel hirdetik, hogy az akadémia felállításából nem lesz semmi. Ezek közé tartozott a szalmalángú Cserey Farkas is, aki már 1818. szeptember 2-án így nyilatkozott: „Adja Isten, légyek rossz proféta, de én azt jövendelem, hogy az Erdélyi Tudós Társaságból nem leszén semmi is”.¹⁵ Ugyanezen év december 12-én ajánlja Döbrenteinek, hogy folytassa az Erdélyi Múzeumot „és fordítsd erre inkább egészen magadat, írja Cserey, mint a Társaság felállítására, melyből úgy se lesz semmi”.¹⁶ Cserey tájékoztatásai alapján Kazinczy Ferencben is az a vélemény alakult ki, hogy „Erdély sok jót ad: de Magyar Társasága csak nem hiszem, hogy legyen”.¹⁷ Ezen kishitű megnyilatkozások ellenére a szervezési munka szépen folyt tovább. Ekkor már az előkészítés irányításánál nagy szerepet vitt Teleki Pál gróf is, akinek házában 1819. május és június havában több ülésre gyültek össze.¹⁸ Az eszme szélesebb körökben való ismertetése céljából Teleki Pál, Cserey Miklós, Földvári Mihály és Sala Sámuel aláírásával egy propaganda iratot bocsátottak ki *Felszóllítás a Magyar Nemzeti Tudományos Társaság fel elevenítésére* címen.¹⁹ A kormányzó ekkor már jól ismerte Döbrentei akadémiai tervzetét és őszintén akarta a társaság létesítését. Bánffy Dénesnek, a kormányzó fiának, ösztökélésére és bátorítására Döbrentei rábírta Cserey Miklóst és gr. Kemény Miklóst, hogy kihallgatáson kérjék a kormányzótól a nagygyűlés összehívását.²⁰ Bánffy György készséggel teljesítette a kérést, s maga helyett előlülőnek gr. Haller Gábor királyi kincstartót küldte ki az 1819. május 26-ára az országházba összehívott nagygyűlésre, amelyen szép számmal jelentek meg a királyi tábla tagjai, a helybeli iskolák tanárai, főispánok, köve-tek és egyéb hazafiak. Több felszólalás után kialakult az az egyhangú határozat, hogy „tehetős jó gondolkozású hazafiak s asszonyok kértessenek meg egy ilyen, az ország közboldogságát s díszét tárgyazó célnak előmozdítására”. Első előlülőnek gr. Teleki Pált, második előlülőnek gr. Kemény Miklóst, titoknoknak pedig Döbrenteit választották meg. Megbízták a tisztikart azzal, hogy augusztus hó elejéig gyűjtsék össze a kibocsátott kötelező-leveleket. Ugyanis augusztus 20-án ismét fognak tartani egy nagygyűlést, amelyen megállapítják a társaság fundusát s egyelőre ahhoz fogják mérsékelni a kiadásokat.²¹ Döbrentei már ekkor kijelentette, hogy nem megy el az augusztus 20-i nagygyűlésre, mert akkor fogják meghatározni secretariusi fizetését. „Iga-

¹⁵ U. o. 69. levél.

¹⁶ U. o. 70. levél.

¹⁷ *Kazinczy Ferenc Levelezése*, XVI. k. 431. l.

¹⁸ U. o. 474. l.

¹⁹ Olvasható Szilágyi Sándor: *Okmányok az Erdélyi Tudóstársasági Igyekezetek Történetéhez. 1793—1845*. Magyar Történelmi Tár, 1861. évf. IX. k. 185—191. l. c. művében.

²⁰ *Kazinczy Ferenc Levelezése*, XVI. k. 473. l.

²¹ Elnöki körlevél az erd. tud. Társ. ügyében. Olvasható Szilágyi Sándor i. m.-ben. 191—192. l.

zittassék — írja Döbrentei Kazinczynak — az én jelen nem létemben. Ha meghivattatom, azután megyek, dolgozni fogok. Így mentt lesznek minden kancsal megítéltetésektől, mint a Secretariusnak ugyis kell lenni, hogy annál szabadabban cselekedhessék.²²

Ezen ígéret betartására nem kerülhetett sor, mert az ülést közbejött okoknál fogva bizonytalan időre kénytelenek voltak elhalasztani. Ugyanis 1819. július 9-én a bécsi udvari kancelláriától leirat érkezett, amely két utasítást tartalmazott a megalakulandó társaságnak már megválasztott vezetőségéhez. Először is elrendelte a kancellária, hogy minden ülésükön az erdélyi kormányzónak vagy kincstartónak, vagy ezek megbízottjának jelen kell lennie, hogy a tárgyalások lefolyásáról azonnal jelentést tehessenek Bécsbe. Másodszor pedig az egyesület köteletségévé tették a jegyzőkönyvek sürgős bemutatását.²³ Mielőtt még erre válaszoltak volna, 1819. október 14-én újabb rendeletet adott ki a kancellária, amely szerint a társaság szervezési szabályzatát is fel kell küldeniök, s mindaddig üléseket nem tarthatnak, ameddig az uralkodótól újabb rendelkezés nem érkezik.²⁴ Teleki a válaszában, melyhez a jegyzőkönyveket s a planumot is csatolta, a király kegyes jóváhagyását kérte s egyúttal kijelentette, hogy a rendelkezésnek megfelelően a társaság üléseit a király további intézkedéséig megszüntette.²⁵

A társaság tehát akkor volt kénytelen működését beszüntetni, midőn erkölcsileg és anyagilag is a legszebb fejlődésnek kezdett indulni.

1819. szeptemberéig összesen 8.700 forint tőkéről írtak alá kötelezőleveleket, amelyeknek megfelelő kamata évenként 522 forintot tett ki. Akadtak olyanok is, akik arra kötelezték magukat, hogy életük végéig évenként egy meghatározott összeget fizetnek a társaság céljaira. Az így begyűlt évenkénti összeg 584 forintot jelentett.²⁶ Ezek a megajánlások tehát távolról sem közelítették meg azokat az ábrándokat, amelyeket a kezdeményezők kezdetben szöttek. Ezekre a megajánlott összegekre nézve is megjegyezte Cserey Farkas, hogy „sokan és nagy summákat subszibáltak — legtöbbszörre pedig olyanok, kiknek erejüket meghaladja azon summa, mellyeknek interesse fizetésire kötelezik magokat”.²⁷ Cserey nyilvánvalóan a saját pénzügyi helyzetének ismerete alapján tette meg ezen kijelentést, mert ő is felajánlott 1819. július 30-án 200 forintot, jóllehet akkor már rossz anyagi viszonyok között élt s tudhatta, hogy ez az összeg után járó kamat fizetése nagy anyagi megerőltetésébe kerülne. Cserey Farkas állandó kételkedésének egvszerű magyarázata van: hiúságkérdés. Ugyanis Döbrenteiék nem voltak hajlandók elfogadni a fogadatlan prókátor tanácsait s a szerint szervezni a társaságot.²⁸ Azonban Cserey mégsem akart elesni attól

²² *Kazinczy Ferenc Levelezése*. XVI. k. 474. l.

²³ A rendeleteket közzétette Szilágyi i. m.-ben 195. l.

²⁴ U. o. 196—197. l.

²⁵ U. o. 197—198. l.

²⁶ U. o. Pénztárnoki kimutatás. 198—199. l.

²⁷ *Kazinczy Ferenc Levelezése*. XVI. k. 434. l.

²⁸ U. o. Elveit részletesen kifejtette Kazinczyhoz intézett levelében,

az esetleges dicsőségtől, hogy az erdélyi akadémia szervezésénél jelenlévők közé számítsák. De ezektől eltekintve Döbrenteivel őszinte barátságban állott továbbra is és állandóan érdeklődött a társaság ügye iránt.

Az udvar váratlan közbelépése természetesen erősen lehűtötte a kedélyeket. Most már azok is ingadozni kezdenek és pesszimisták lesznek, akik eddig minden további nélkül bíztak a sikerben. A nagy csüggedésben ismét Döbrentei Gábor volt az, aki rendkívül szívós kitartással hitt a kedvező döntésben. Élete folyása most már, úgy hitte, szorosán egybekapcsolódott a társaság működésével. Az ideális céloktól eltekintve a tudományos egyesület jelentette volna számára jövőjének biztosítását, a nyugodt és összhangos életet, amely szükséges ahhoz, hogy törekvéseit valóra válthassa. Lelkében tehát az egyesület engedélyezése természetesen egyet jelentett tudományos érvényesülésének megindulásával. Részben ezzel is magyarázható az a valósággal kétségbeesett ragaszkodása és szívós küzdelme, amelyet az akadémia létesítése érdekében kifejtett. Már 1819. őszétől kezdve állandóan unszolja előkelő ismerőseit a közbelépésre. Írt a kancellárnak s a Bécsben lakó Székely Mihály consiliáriusnak is, de semmi eredmény nem mutatkozott.²⁹ Közben kénytelen volt tanítványával Marosnémetibe költözni, így tehát rá volt utalva barátai tájékoztató leveleire, amelyek hol reményadók, hol csüggesztők voltak. Ezek szerint váltakozott a Döbrentei hangulata. Erősen aggasztotta elhelyezkedésének kérdése is: nem tudta mihez kezdjen. Ilyen körülmények között rendkívül nagy öröm töltötte el lelkét, midőn 1819. novemberében a tehetséges szerkesztő, Kulcsár Ferenc, meghívta maga mellé „ujszághazudozó“-nak. Döbrentei ezt az ajánlatot rögtön közölte Teleki Pállal s vele sikerült úgy megegyeznie, hogyha később mégis engedélyeznék az intézmény működését, akkor vissza fogják hívni titkárnak. Már mindent előkészített az utazásra, amikor Kulcsár váratlanul visszavonta meghívását azzal az ürüggyel, hogy nem kapott idejében választ. Döbrenteit ez erősen lehangolta s igen szigorú kritikát írt Kulcsár tavasz eljárásáról Buczy Emilnek és Csereynek.³⁰ Még akkor sem tudta, hogy milyen irányban helyezkedhetne el. Megélhetése ugyan egyelőre biztosítva volt: birtokát bérbeadta évi 1.710 forintért, de ez nem elégítette őt ki.³¹ 1819. karácsonya előtt ismét kedvezőtlen híreket kapott. Cserey Farkas szerint a társaság ügyét senkisép pártolja az udvarnál. Döbrenteit ez lehetetlennek tartja, mert hiszen Bécsben tartozkodik Cserei Miklós, aki dicsőségének nagy részétől válna meg, ha végképen eltiltatnák, s ott van Kenderessy is, aki mindent megígért. A többi „reszketve simító lelkek“-re ő sem igen számít.³² Ezek ellenére elhatározza, hogy tavaszig Erdélyben marad. Megvetőleg nyilatkozik Kovachich azon javaslatáról, hogy kancellistának menjen el, ő azt nem fogja

²⁹ M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. Lev. 4-r. 55 sz. 51. levél.

³⁰ U. o. 50. és 61.-ik levél.

³¹ U. o. 61. levél.

³² U. o. 51. levél.

tenni.³³ Lassanként mindenki napirendre tér az egyesület felett. Leghívebb barátja, Buczy Emil, is annyira reménytelennek látja az engedélyezést, hogy többé tudni sem akar a társaságról.³⁴ Így huzódik ez az ügy két éven át. Döbrentei csökönyösen ragaszkodik a létesítendő titkársághoz. „Izzadtam, — írja Csereynek — vegyem gyümölcsöt“³⁵

Közben-közben azonban fölvetődnek egyes gondolatok, amelyek bizonyos ideig izgalomban tartják Döbrenteit, meg is akarja azokat valósítani, de egyik sem sikerül. Allandóan kénytelen visszatérni az Erdélyi Tudós Társasághoz, s rajta keresztül reméli törekvései elérését. Az 1820. év elején optimista hírekről vesz tudomást. Teleki Sámuel gr. utánanézett az ügynek s január 23-án arról értesíti, hogy a társaság kérését a Gubernium kedvező véleményével együtt a kancellária a király elé terjesztette. A levélíró rendületlenül hiszi, hogy nemsokára megjön az engedély.³⁶ Döbrenteit annyira bizakodó hangulat tölti el, hogy atyjához régóta tervezett utazását is elhalasztja, majd csak az engedély megérkezése után akar útra kelni. Már azon is gondolkodik, hogy Kolozsvárt hol béreljen ki lakást. Nem akar tanítványa családjának palotájában lakni, hanem külön szállást fog kivenni.³⁷ 1820. elején is fölkináltak neki egy olyan irodalmi vállalatban való részvételt, amely, ha sikerülne, anyagi jövedelemhez is juttatná. A híres pesti könyvnyomató, Trattner Mátyás, sorozatos füzeteket akart kiadni Külföldi Játékszín címen, ha legalább 300 előfizetője akadna. A szerződés-tervezet szerint minden pesti vásárkor jelenne meg egy-egy 8—10 árkusból álló füzet, tehát évenként összesen 4. Döbrentei lenne a szerkesztő s ezért a tevékenységéért minden év után 10 forintot kapna.³⁸ Döbrentei ezt az ajánlatot is örömmel elfogadta s fiatalos hévvel rögtön terveket szőtt, de hiába. Trattner lemondott tervéről, mert nem talált elegendő számú előfizetőt.³⁹ Így telt el az 1820. év első negyede s még mindig nincs semmi biztos hír a döntésről. Azonban Döbrentei még most sem nyugszik. Április elején megtudja, hogy a hercegprimás néhány napig Déván fog tartozkodni. Elutazik oda, kieszközli a kihallgatást. Az érsek, aki látható érdeklődéssel hallgatta Döbrentei fejtegetéseit, megígérte, hogy mihelyt Bécsbe utazik, az udvarnál igyekezni fogja a kedvező döntést elősegíteni, de gyors elintézést ő sem ígér, mert az udvar túl van halmozva referálásra váró aktákkal. Döbrenteinek annyira sikerül a hercegprimás figyelmét a társaságra felhívni, hogy még anyagi támogatását is kilátásba helyezte.⁴⁰ Döbrentei megkereste kérő soraival gr. Majláth

³³ U. o. 50. levél.

³⁴ U. o. 51. levél.

³⁵ U. o. 53. levél.

³⁶ U. o. 241. levél.

³⁷ U. o. 52. levél.

³⁸ U. o. 51. levél.

³⁹ U. o. 54. levél.

⁴⁰ U. o. 53. levél.

Jánost is, aki szerint a döntést csak a mostani zürzavaros állapotok késleltetik, de a jóváhagyás előbb-utóbb meg fog jönni.⁴¹

A számtalanszor megígért és állandóan erősen hangoztatott támogatás ellenére is az udvar 1820. július 7-én kelt rendeletével megtiltotta a társaság működését, de ezt a határozatot Döbrentei még a jövő év tavaszán sem kapta kézhez.⁴² Ez a magyarázata annak, hogy Döbrentei továbbra is fáradozott az engedélyezésért. 1820. augusztus 19-én az új erdélyi püspöknél, br. Szepessynél, tisztelgett, aki a felsorolt nagyurakhoz hasonlóan szívesen fogadta a társaság felállítására irányuló törekvéseket.⁴³ Cserey Farkas Bécsből továbbra is tudósítja barátját a különféle értesüléseiről. 1820 karácsonyán azt jelenti, hogy a társaság engedélyezésének egyik legnagyobb ellenzője Vaina conciliárius. Azt tartja, hogyha nem Teleki Pál lenne az előlülő, akkor már régen megtörtént volna a döntés, de a nemes grófnak itt Bécsben nagyon sok ellensége van.⁴⁴

Döbrentei végül is elvesztette türelmét. Belátta törekvései céltalan és hiábavaló voltát, s ezért 1820. december 2-án elhagyta Erdélyt, s Pestre költözött, ahol a csalódásoktól felvértezett és megacélozott erővel igyekezett beleilleszkedni a pesti tudományos és író világba.⁴⁵ Időnként azért még gondolt a társaságra. Érdekes Csereynek a javaslatára 1821. február 14-én, melyben arra akarta Döbrenteit rábírní, hogy utazzon Bécsbe és próbálja meg személyesen kicsikarni a kedvező döntést; szerinte leírhatatlanul sokat tehetnének, ha feljönne. gr. Kornis Mihálynak is ez a véleménye.⁴⁶ Döbrentei azonban nem fogadta el ezt az indítványt és ettől kezdve Cserey is alig emlékezik meg néha-néha a már halálra ítélt Erdélyi Magyar Tudós Társaságról. 1821. május 19-én már Cserey is végleg lemondott az engedélyezésbe vetett hitéről s ezt közli Döbrenteivel is, aki ekkor már teljesen megszűnt gondolkodni a sokat emlegetett titkárságról.⁴⁷

Ez volt Döbrentei Gábor Erdélyi Magyar Tudós Társaságának a története, mely ismét újabb bizonyítéka az erdélyi magyarság állandó újabb kulturális felfelé való törekvések, de egyúttal bizonyítéka annak is, hogy mennyi kárt idézett elő a bécsi udvar rideg magatartása. A társaságot nem sikerült megszervezni, de azért e törekvések az akadémiai mozgalmak fejlődéstörténetében értékes helyet foglalnak el és sok tekintetben járultak hozzá annak a hangulatnak az előkészítéséhez, amely végre 1825-ben meg tudta törni a jeget és megteremtette a rég óhajtott tudományos központot, a Magyar Tudományos Akadémiát.

Dr. Hofbauer László.

⁴¹ U. o. 157. és 158. levél.

⁴² Rubinyi Mózes: *Az Erd. M. Ny. T. története*. Magyar Nyelv, 1911. 210. l.

⁴³ M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. Lev. 4-r. 55. sz.

⁴⁴ U. o. 76. levél.

⁴⁵ U. o. 56. levél.

⁴⁶ U. o. 79. és 80. levél.

⁴⁷ U. o. 84. levél.